

On Altıncı Asırda Bir Şehir Övgüsü: Budin

Taner GÖK*

Öz

Divan edebiyatında şehir-engiz, bilâdiye (belde-nâme), tarif-nâme, şehir mersiyesi, mesâir, sâhil-nâme, şehir tasvirlerinin yapıldığı gazel ve kasideler gibi şehir konusunu işleyen birçok tür gelişmiş; ancak bunların içinde şehir-engizler hepsinden çok yaygınlık kazanmıştır. Edebiyatımızda bunların dışında, özel olarak adlandırılmayan, ancak şehirleri konu alan başka şiirler de vardır. İçerikleri dikkate alındığında bu şiirlerin saydığımız türlerle önemli benzerliklerinin olduğu görülmektedir. 16. asırda yaşayan Vücûdî'nin Şâhid-i Ma'nâ adlı mesnevisinde Budin şehrinin tasvir edildiği "Der-Vasf-ı Budun" başlıklı bölüm bu türden şiirlere örnek teşkil etmektedir.

Vücûdî, Şâhid-i Ma'nâ'yı 1594'te bizzat katıldığı Yanıkkale'nin fethinin hemen akabinde yazmış; dinî-tasavvufî didaktik bir mesnevi olan eserine fetihten sonra kışı geçirmek için gittiği Budin'i anlatan bir de bölüm eklemiştir. 42 beyitlik bu bölümde kaplıca-hamamlarıyla tanınan Budin'in havuzları, kalesi, bağları, Tuna Nehri, Peşte bölgesi gibi öne çıkan yerleri övülerek tasvir edilmiştir. Bir şehrin öne çıkan güzellikleri anlatıldığı için söz konusu bölüm her ne kadar "şehir-engiz" başlığını taşımasa da içerik olarak şehir-engiz özelliği göstermektedir.

Çalışmamızda Şâhid-i Ma'nâ'nın "Der-Vasf-ı Budun" başlıklı bölümünün tenkitli metniyle muhteva ve şekil hususiyetleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şehir-engiz, Budin, şehir şiirleri

* Taner GÖK, Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: tanergok@comu.edu.tr

A City Praise in the Sixteenth Century: Budin

Abstract

Diwan Literature incorporates many genres such as shehrens, biladiyyes, tarifnames, urban elegies, mesairs, sahilnames and eulogies (kasides) and gazels featuring urban descriptions, but shehrens are the most common of all. In Turkish literature, there are some other city poems other than these, but they have not been lexicalized. Content analyses would reveal that these unnamed poems are greatly similar to the poems mentioned above. In Şâhid-i Ma'nâ, a masnavi by Vücûdî, who lived in the 16th century, the section entitled "Der-Vasf-ı Budun", which describes the Budin (Buda) city, is an example of such poems.

Vücûdî wrote Şâhid-i Ma'nâ right after the conquest of Yanıkkale (Győr) in 1594, which he participated in, and added a section on Budin to his religious-sufi didactic masnavi, where he spent the winter after the conquest. This section of 42 couplets depicts the prominent sites, such as pools, the castle, vineyards, the Danube and the Peşte (Pest) region of Budin, which was famous for its spas and hammams. Even if this part is not called "shehrens", it exhibits the contentual characteristics of a shehrens since it depicts and foregrounds the beauties of a city.

Our study is intended to provide some contentual and formal information on Şâhid-i Ma'nâ's section titled "Der-Vasf-ı Budun" along with the related critical remarks.

Keywords: Shehrens, Budin, city poems

Giriş

Toplumların birbirinden ayrılması ve farklı özellikler göstermesinde sanata büyük görev düşmektedir. Sanatın birçok alt dalı bulunmakla birlikte muhtemelen şiir bunların en millî olanıdır. Çünkü milletlerin birbiriyle aynı şeyleri düşünebilmesi mümkünken aynı hissiyata sahip olmaları imkânsızdır.¹ Şiirdeki ortak hissiyatı da hiç şüphesiz ele alınan konular belirlemektedir. Hal böyle olunca şairlerin içinde yaşadıkları toplumun maddî ve manevî unsurlarına bîgâne kalmaları düşünülemez.

Ortaya çıktığı dönemden etkisini kaybettiği 20. asra kadarki yaklaşık altı asırlık süreçte divan edebiyatı, Osmanlı toplumunun hemen her kesimine ulaşarak ortak hissiyatı yansıtabilmiştir. Divan şairleri din ve tasavvufu temel almakla birlikte tarih, esâtir, ilim, gündelik hayat, bezm, rezm, âdetler, tabiat gibi hemen her türlü konuya şiirlerinde yer vermişlerdir. Ancak divan edebiyatının hayatla olan bağlarının zayıf olduğu yönündeki tespit ve eleştiriler onun millî olup olmadığı sorusunu akla getirmemelidir. Nitekim, “*Divan edebiyatımız da, hayatla alakası ne kadar az olursa olsun, cemiyet hayatının seyrini takip etmekle, onun akislerini taşımaktadır.*”² tespiti belirttiğimiz hususu destekler mahiyettedir.

Divan şairleri mücerret mefhum ve mazmunların yanı sıra gündelik hayatı, içinde buldukları coğrafya ve şehirleri de şiirlerinde işlemişlerdir. Şehirler söz konusu olunca tek bir türden bahsetmek mümkün değildir: Şehr-engiz, bilâdiye (belde-nâme), tarif-nâme, şehir mersiyesi, mesâir, sâhil-nâme, şehir tasvirlerinin yapıldığı gazel ve kasideler bu konunun değişik şekillerde ele alındığı türler olarak karşımıza çıkarlar. Bu çeşitliliğe rağmen bahsi geçen türlerin genelde bir şehrin güzelleri veya güzelliklerini ya da bunların ikisini birden anlattığını belirtmek gerekir. Şehr-engizlerde çoğunlukla güzel ve güzellikler bir arada tasvir edilirken onun haricindekilerde yalnızca güzellikler üzerinde durulmuştur. Örneğin bir bilâdiye ya da şehir övgüsünün yapıldığı kasidede şehrin güzelleri dediğimiz esnaf ve zanaatkârlara değinilmeden yalnızca o yerin övgüsü yapılmıştır.

Budin Şehr-engizi

Şehirleri ele alan türler arasında en yaygını hiç şüphesiz şehr-engizlerdir. Çeşitli tartışmalara rağmen³ yerli kabul edilen bu tür, divan şairlerinin teveccühünü

1 T. S. Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983, s. 12-13.

2 Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 13.

3 Araştırmacılar, şehir övgü ve yergisi içerikli şiirlerin “şehrâşub” adıyla ilk defa Fars edebiyatında görülmekle birlikte bu türe asıl şeklini verip geliştirenlerin Türkler olduğu konusunda hemfikirlerdir. Bu konudaki görüşler için bakınız: Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1957; Metin Akkuş, “Şehrengiz”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, C.: 8, İstanbul 1998; Hasan Çiftçi, “Fars Edebiyatında Şehr-râşub I”, *Nüsha*, S.: 7, Yıl: 2002; Adnan Karaismailoğlu, “Türk ve Fars Edebiyatlarında Şehr-engizler”,

kazanıp yaygınlaşmıştır. Şairler şehir-engizin yanı sıra özellikle gazel ve kasidelerle şehir methiyeleri⁴ yapıp bu konuyu farklı şekillerde ele almaya devam etmişler ve şehir konusu divan edebiyatında daha çok bu minval üzere gelişme göstermiştir. Çalışmamızın konusunu oluşturan Budin’le ilgili şiir ise Vücûdî’nin Şâhid-i Ma’nâ adlı mesnevisinde “Der-Vasf-ı Budin” başlığıyla yer almaktadır. Bu şiir bir mesnevide bölüm olarak yer almasıyla şehir içerikli şiirler bakımından önemli bir özellik taşımaktadır. Çünkü diğer şehir şiirleri ya müstakil halde ya da divanlarda bulunurken bu şiir bu türün mesnevilerde de yer aldığını göstermektedir. “Der-Vasf-ı Budun” başlığı altında verilen bu bölüm, içeriği bakımından şehir-engizlerdeki güzelliklerin anlatımıyla birebir uyumludur. Söz konusu şiir, bir şehri övmekten ziyade orayı överken tanıtmayı, güzelliklerinden bahsetmeyi amaçlamaktadır.

Şehir methiyelerinde şehre yaklaşım şehir-engizlere göre kısmen farklıdır. Bu şiirlerde çoğunlukla şehrin önemli yerlerine ayrı ayrı değinilmeden⁵ genel değerlendirmelerle şehirden övgüyle bahsedilir. Saraybosna, Kızanlık, Edirne, İstanbul, Malatya için yazılan methiyelere bakıldığında bahsi geçen şehirlerin ayırt edici yerleri, mekânları üzerinde neredeyse hiç durulmadan buraların havası, doğası, göz alıcılığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Agâh Sırrı Levend, şehir-engizler ve ona benzeyen türleri sınıflandırırken üçüncü sırada şu sınıflandırmayı verir: “*Bir şehrin güzellerinden bahsetmiyerek yalnız gezilip görülecek yerlerini anlatan şehir-engizler: Lâmiî Çl. nin Bursa Şehir-engiz’i ile, Nazûk Abdu’lah’ın Bursa’yı öven ‘terkib-i bend’ şeklindeki manzumesi gibi.*” Bunun hemen devamında ise bir açıklama yaparak “*Bu eserlerden bazısı ‘şehir-engiz’ adını taşımamakla beraber, bir şehri veya güzelleri tasvir ettiği için ‘şehir-engizler’ arasında yer alır.*” ifâdesini kullanmıştır. Buradan hareketle Budin’le ilgili şiirin yukarıda belirttiğimiz içerik özelliğinden dolayı “şehir-engiz” adını taşımasa da şehir-engizler ara-

Millî Kültür, S. 62, Eylül 1988.

- 4 Bu konunun mâhiyetine ilişkin şu kaynaklardan daha detaylı bilgiler edinilebilir: Kadir Güler, “XIX. Asır Şuarâsından Ârifî ve Pesendî’nin Kütahya Methiyeleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, s. 279-285; Kenan Erdoğan, “Türk Edebiyatında Şehir Şiirlerine Bir İlave: Aspozi ve Hakkında azılmış Dört Şiir”, *Dergâh*, S. 91; Muvaffak Eflatun, “Şehir Medhiyelerine Bir Örnek: Akşehir Medhiyesi” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 26; H. Dilek Batıslam, “Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ’nın Edirne Gazelleri”, *AÜ TAED*, S. 39; Mustafa Erdoğan, “Gözden Kaçmış Bir XVI. Asır Şâiri: Celâl-zâde Mustafa’nın Oğlu Mahmûd Efendi ve Konya, İstanbul ve Edirne Medhiyeleri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 2; Bahir Selçuk, “Bir Şehir Medhiyesi: Nergisî’nin Saray Kasidesi”, *International Journal of Language of Language Academy*, Volume 2/3; Vanço Boşkov, “Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 12, Hakan Yekbaş, “Malatyalı Necâfî ve Şehir Methiyeleri”, *DEV Dergisi*, S. 15, 377-401; Selami Turan, “Mihri Hatun Divanı’nda Şehir Methiyesine Bir Örnek: Lâdik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/10 Winter 2010.
- 5 Bu hüküm bütün örneklerde geçerli olmadığı için buna uymayan şiirler de vardır. Örneğin Mihri Hatun, Lâdik için yazdığı methiyede Lâdik’in Elmalı Bahçe, Yeni Hamam, Köşk gibi farklı yerlerini ayrı ayrı anlatmıştır. Daha geniş bilgi için bakınız: Selami Turan, “Mihri Hatun Divanı’nda Şehir Methiyesine Bir Örnek: Lâdik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/10 Winter 2010.

sında değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Yapılan taramalarda Budin’i konu alan herhangi bir şiire rastlanmamıştır. Hal böyle olunca incelediğimiz bu parçanın Budin’i anlatan ilk ve tek şiir olduğu söylenebilir. 1541’de Osmanlı eyalet merkezlerinden biri olan Budin⁶ 1686 yılında kaybedilişine kadar 145 yıl boyunca bu özelliğini korumuş; bu uzun süreçte Budin’de 75 kişi beylerbeyliği yapmıştır. Bu şehir günümüzdeki Budapeşte’nin iki kısmından birini oluşturmaktadır. Tuna Nehri’nin sağ ve sol kıyısında bulunan Buda ile Peşte coğrafi konumu itibarıyla Osmanlı fetihleri bakımından Avrupa’nın kapısı konumundadır. Kritik konumu nedeniyle Avusturya kral ve imparatorları birçok defa Budin’i yeniden ele geçirebilmek için seferler düzenlemişlerse de muvaffak olamamışlardır.⁷

“Der-Vasf-ı Budin” bölümünü içeren Şâhid-i Ma’nâ, 16. asırda yaşamış bir şâir olan Vücûdî tarafından kaleme alınmıştır. Lârende’de doğan Vücûdî, eğitimine burada başlayıp uzunca bir süre Kınalızâli Ali Çelebi’nin hizmetinde bulunduktan sonra Osmanlı şeyhülislamlarının en tanınmış isimlerinden Ebussuud Efendi’ye dânişmend olmuştur. Mülazemetinin ardından bir süre müderrislik yapan şaire, Şam’da zeamet verilmiş ve zeametinin gereği olarak da birçok savaşta yer almıştır. Ömrünün sonlarına doğru Vücûdî’ye mansıbına ek olarak memleketi Lârende’de müderrislik ve fetva makamı verilmiş, 1020 ya da 1021’de ise vefat etmiştir.⁸

Hayâl ü Yâr⁹ adında bir mesnevisi daha olan Vücûdî, Şâhid-i Ma’nâ’yı Cigalazâde Sinan Paşa’nın 1594’teki Yanikkale seferinden sonra yazmıştır. Sefere bizzat katılan şair, eserindeki ifâdelerine göre başarılı geçen kuşatmanın ardından bastıran kışı geçirmek üzere “yâr-ı vefâdâr” diye nitelediği bir dostunun Budin’deki konağına gitmiştir. Böyle bir eser yazma fikrinin önceden beri aklında olduğunu belirten Vücûdî, burada eserini tamamlamıştır:

- 790   Ƙal‘alar alındı tamâm oldu iş / Başladı yitişdi kılıc gibi kış
795   Var idi ben bendeye bir yâr-ı ğâr / Yâr-ı vefâdâr idi ol ğam-güsâr
796   Yâr-ı Ƙadîm idi dil-i zâruma / Nür-ı çerâĝ idi şeb-i târuma
801   Anılayup ol lâyıƘ-ı cennet beni / Hânesine eyledi da‘vet beni
804   Hânesine eyledüm anuñ nüzûl / Menzil-i maşşûda göñül buldı yol
805   Var idi hâırdır bu dürr-i necef / Rişte-i nazım ile ola pür-şeref
806   Tâ ola bir dilber-i şîrin-mağâl / Vire sözi ehl-i dile vecd ü hâl¹⁰

6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 492.

7 Geza David, “Budin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul 1992, s. 344-345.

8 Şairin hayatı hakkında daha detaylı bilgi için bakınız: Vücûdî, *Hayâl u Yâr*, (Haz. Yaşar Aydemir), Birleşik Yayınları, Ankara 2007, ss. XI-XXXVI.

9 Vücûdî, *Hayâl u Yâr*, (Haz. Yaşar Aydemir), Birleşik Yayınları, Ankara 2007.

10 Vücûdî, Şâhid-i Ma’nâ, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 3373, vr. 18^a.

Sonraki beyitlerde eserini överek gül bahçesine benzeten şair, bunun *Mahzen-i Esrâr* ve *Gülşen-i Envâr* ayarında bir eser olduğundan bahsedip adını da Şâhid-i Ma'nâ koyduğunu ifade etmiştir:

- 852 Oldı bu da ma'nâda bir gülsitân / BÛy-ı ma'ârifle güli dilsitân
853 Belki bu bir Mağzen-i Esrârdur / Her varakı Gülşen-i Envârdur
859 Rûhına çün kayd-ı vücûd oldu dâm / Şâhid-i Ma'nâ didi dil aña
nâm¹¹

Şâhid-i Ma'nâ, Yanıkkale fethinden hemen sonraki bahar mevsiminde yazıldığı için 1595'te tamamlandığını söylemek mümkündür. 2864 beyitten oluşan bu eser, mesnevi nazım şekli ve remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Eserin günümüze iki nüshası ulaşmış her ikisinden de yararlanılarak tenkitli metin hazırlanmıştır. İkisi de müellif hattı olmayan bu nüshalardan 06 Hk 3218 numaralı nüsha, Yazma Bağışlar 3373'ten 219 beyit daha kısadır. Nüshaların özellikleri şunlardır:

1. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 3218: 148x95-110x55 mm., 84 varak, 17 satır, talik hat, istinsah tarihi: 1094.

2. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 3373: 72 varak, 19 satır, nesih hat, istinsah tarihi: 1109.

Şâhid-i Ma'nâ'da tevhit, münacat, na't, medh-i çehar-yâr, devlet büyüklerine övgü, sebep-i telif ve Yanıkkale'deki muharebenin detayları, Budin'e varılıp eserin yazılması ve kış tasviri yapıldıktan sonra 42 beyitlik "Der-Vasf-ı Budun" bölümünde Budin şehri sitâyişle anlatılmıştır. Bu bölüm aslında eserin asıl bölümlerinden önceki son kısımdır. Buradan sonra dinî-tasavvufî didaktik bir mesnevi olan Şâhid-i Ma'nâ'da aşk, dünya ve makam hevesleri, gençlik ve yaşlılık dönemleri, gönül, insanın dünyaya geliş amacı, güzellik, ruhun bedene geliş sebebi, yaratılandan yaratana ulaşma gibi birçok konuya değinilmiştir.

Şehr-engizlerde şehirlerin anlatıldığı bölümlerde şairler, sanat yapmaktan daha çok şehri tanıtmayı ve övmeyi amaçlamışlardır. Yani buralarda mücerred tanımlama ve yorumlardan ziyade gerçekliğin ön planda olduğu bir anlatım tercih edilmiştir. Şairler, gördüklerinin kendilerinde yarattığı etki yerine övgüyle yoğunlaşmış coşkulu ifadelerle şehirleri anlatma yoluna gitmişlerdir. Şehr-engizlerdeki anlatımla alakalı olarak "Şair, sanat kaygısına fazla kapılmadığı, duygularını olduğu gibi anlatmağa çalıştığı için samimi görünür."¹² tespiti, bu duruma dikkat çekmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında bakıldığında Budin methiyesinde de aynı anlatım tarzının hâkim olduğu görülmektedir. Vücûdî, baharın gelişiyi birlikte adeta hayat bulan bu

11 Vücûdî, a.g.e., vr. 19^a.

12 Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1957, s. 13.

şehir divan şiirinin geniş benzetmeler dünyasından yararlanarak tasvir etmiştir. Kışı geçirmek üzere geldiği bu şehrin baharla birlikte yeni bir çehreye bürünmesi şairi derinden etkilemiş ve şiirine bahar tasviriyle başlamasını sağlamıştır:

- 1 Bitdi o sâ' atde ki nevrüz idi / Vaqt-i şafâ-bağş u dil-fürüz idi
- 2 Haşr ola yürür idi nebât-ı arz / Kalkça yürürdi yine sādât-ı arz
- 3 Ber-ţaraf olmışdı gadâb-ı şitâ / Cennet olayordu bu dâr-ı fenâ
- 4 Zâhir olup gönceleri güllerüj / Açılıyordu dili bülbüllerüj

Eski Türk kültür ve edebiyatında kışın şiddetinin sona erip yumuşak iklimin hakim olması sebebiyle bahar, sevinç duyulan bir zamanı temsil etmesiyle¹³, divan şairlerinin en sevdiği mevsim olmuştur. Bu etkiyle olsa gerek şehir-engizlerdeki şehir tasvirlerinde mevsim genellikle bahardır. Mesela Taşlıcalı Yahya'nın şehir-engizinde de tıpkı Vücûdî'de olduğu gibi İstanbul bahar mevsiminin güzelliği içinde anlatılmıştır:

- 85 Meger bir dem irüp lutf-ı İlâhî / Tecelî eyledi nevrûz-ı şâhî
- 86 Uyandı sâkiyân-ı devr-i eyyâm / Ala tâ 'aış ile eyyâmdan kâm
- 96 Husûsâ uşbu şehir-i 'işret-âbâd / Olupdur şehir-i İstanbul ana ad¹⁴

Şehir-engiz yazımında şairler, güzelleri anlatırken bahsi geçen güzelin adını başlık olarak verip 2-3 beyitlik bölümlerle tanıttıklarını yaparlarken; şehir tasvirlerinde standart bir usule uymamışlardır. Örneğin bu türün en meşhur örneği Lami'î'nin Bursa şehir-engizinde “*Midhat-ı sahm-ı Kırkbunar der-dâmen-i ân kulle-i nâmdâr*”, “*Kilimli Göl beyânındadır*”, “*Midhat-i Monla alnı ve Saru alan*” gibi başlıklarla Bursa adım adım tanıttılırken¹⁵; Cemâlî'nin İstanbul şehir-engizinde şair bahsi geçen her bir yer için Lami'î gibi ayrı başlıklar kullanmamıştır.¹⁶ Bu açıdan bakıldığında incelediğimiz metinde Budin'in birçok yerine değinilirken alt başlıklara yer verilmemiştir. Bununla birlikte Vücûdî, belli bir sıraya göre Budin'i anlatmıştır. Eserdeki sıralama şu şekildedir:

13 Ahmet Atillâ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, OSEDAM, Cilt: 2, İstanbul 2017, s. 34.

14 Mehmed Çavuşoğlu, Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahya Bey'in İstanbul Şehir-engizi, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: XVII, Ağustos 1969, s. 85-86.

15 Şehir-engizin metni için bakınız: Metin Akkuş, *Türk Edebiyatında Şehir-engizler ve Bursa Şehir-engizleri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1987, ss. 79-145.

16 Şehir-engizin metni için bakınız: Aysun Eren, *Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî'nin Metâli'-i Cemâlî ve Şehir-engiz-i İstanbul Adlı Eserleri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012, ss. 210-261.

Tasvirisi Yapılan, Yer, Kişi, Konu	Beyit Sayısı
Bahar	7
Budin'e Övgü	1
Peşte Bölgesi	2
Tuna Nehri	5
Budin Kalesi	2
Havuz ve Havuzdaki Güzeller	17
Âlim ve Şâirler	4
Bağ	1
Kale	2
Güzeller	2

Tabloda görüleceği üzere Budin'de şairi en çok etkileyen yer havuzdur. Vücûdî, bu havuzun suyu ve özellikle de içinde yüzen güzelleri dikkat çekici bir coşkuyla tasvir etmiştir. Çünkü Budin, Osmanlı'nın hem stratejik konumu hem de başta kaplıcaları olmak üzere doğal güzellikleriyle öne çıkan bir bölgedir.

Bugünkü Macaristan'ın başşehri Budapeşte'nin bir kısmını oluşturan Buda, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Macaristan'daki Osmanlı eserlerinin yoğunluğuyla dikkat çeken Budin'de çok sayıda ılıca-kaplıca-hamam inşa edilmiştir. Debbâğhâne ve Horoz Kapısı ılıcaları, Sokullu Mustafa Paşa Kaplıcası ile Veli Bey Hamamı bunlar arasında en büyükleridir.¹⁷ Budin'de 12 yıl beylerbeyliği yapan Sokullu Mustafa Paşa'nın burada 19 hamam-kaplıca yaptırmış olması Budin'in hamam-kaplıca bakımından ne kadar zengin bir yapıya sahip olduğunu en büyük göstergesidir.¹⁸ Böylesine büyük ve ihtişamlı hamam-kaplıcalarla örülü Budin'de Vücûdî'nin buralardaki havuzları anlatması son derece doğaldır. Şairin bu bağlamda üzerinde durduğu unsurlar havuzun sularının berraklığıyla içinde yüzen, eğlenen güzellerdir. Şair, "Âyinedür âbı ki ' âlem-nümâ / Hep görünür sâkin arz u semâ" beytiyle suları aynaya benzetirken; "Havzına dirsem yiridür kim felek / Anuñ içi toptolu hür u melek" beytiyle de içindeki güzellere vurgu yapmıştır.

Budapeşte, Tuna'nın sağ yakasındaki Buda ile sol yakasındaki Peşte'den mürekkep bir şehirdir. Şehr-engizde Budin'le İstanbul arasında ilgi kurularak Budin'in İstanbul'a; Peşte'nin ise Galata'ya benzediği söylenmiştir. İstanbul'un Avrupa'ya açılan kapısı konumundaki Galata gayrimüslim nüfusun yoğun ve nispeten Avrupalı hayat tarzının etkin olduğu bir yerdir. Budin'e göre Avrupa'ya daha yakın olduğu için

17 Geza David ve Ayşe Denknalbant, "Macaristan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara 2003, s. 295-296.

18 Mehmet Emin Yılmaz ve Gökçe Günel, "Sâhibü'l-Hayr'at Makbûl (Sokollu) Mustafa Paşa", *OTAM*, 38/Güz 2015, s. 219.

olsa gerek Vücûdî, Peşte konusunda böyle bir benzetme yapmıştır:

- 8 Hağ budur İstanbul'a beñzer Budun / Belki degül şivede andan bu dün
- 9 Peşte yakasın Ğalağa dir gören / Belki bu yigdür ğalata düşme sen

Vücûdî, Budin'i Peşte'den ayıran Tuna nehrine de değinerek Tuna'nın iki şehir arasında bir cetvel; suyunun ise âb-ı hayât olduğunu söylemiştir:

- 11 Şânki güzellerle muşavver kitâb / Cedvel aña nehr-i Tuna içre âb
- 12 Ol Tūnası Ğod bunun âb-ı hayât / Hızr gibi basduğı yir Ğadravât

Budin şehir-engizinde âlim ve şâirlere ayrılan beyitler, divan edebiyatının coğrafi sınırlarını göstermesi bakımından önemlidir. İstanbul merkezli kurulan bu edebiyat geleneği Afrika'dan Avrupa'ya kadar Osmanlı'nın ulaştığı bütün coğrafyalarda temsilciler yetiştirebilmiştir. Vücûdî'nin belirttiğine göre Budin'de de bir hayli bilgin ve şâir bulunmaktadır:

- 35 Ğahveye varsañ şu' arâ mecma' ı / Medrese görseñ fuzalâ mecma' ı
- 36 ' Ğâlimi tūti-i şeker-Ğâ anuñ / Şâ' iri bir bülbül-i güyâ anuñ

Sonuç

Şehir-engizler, belli plan ve konuya göre hazırlanmaları bakımından kendilerine has özellikleri olan türlerdir. Ancak geniş bir coğrafyada sayısız temsilcisi olan divan şiiri geleneğinde “şehir” konusu şehir-engizlerin haricindeki şiirlerde de ele alınmıştır. Çalışmamızın konusunu oluşturan bu şiirde Vücûdî, Budin'i şehrin detaylarına inmeden kalıplaşmış benzetmelerle övmek yerine şehir-engizlerde görmeye alıştığımız bir tutumla överken tanıtmayı amaçlamıştır. Haliyle söz konusu şiir, “şehir-engiz” başlığını taşımasa da bu türün içerisinde değerlendirilmesi gereken bir örnektir. Burada “övmek” ve “överken tanıtmak” ifadeleri özellikle seçilmiştir. Çünkü şehir methiyelerinde şair, hayranı olduğu şehri divan şiirinin benzetme unsurları, mazmunları ve mefhumlarıyla yüceltmeye, övmeye çalışırken, şehir-engizlerde övgüyle birlikte daha yalın ve gerçekçi ifadelerle tanıtmayı amaçlar. Yani şehir konulu şiirlerde bir tanımlama ve tasnif yapılırken başlıktan ziyade içerik dikkate alınmalıdır.

“Der-Vasf-ı Budin” başlıklı bölüm, şehir konusunun divanların haricinde mesnevilerin asıl konuya geçilmeden önceki bölümlerinde de işlendiğini göstermesi bakımından ayrıca öneme sahiptir.

Metin

Metinde nüsha farkları gösterilirken Süleymaniye Kütüphanesi nüshası için “S”; Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi nüshası için “A” kısaltmaları kullanılmıştır.

Bu bölüm, Şâhid-i Ma‘nâ’da 860-902. beyitler arasındadır ancak burada numaralandırma 1’den başlayarak yapılmıştır.

Der-Vaşf-ı Şehr-i Budun

- 1 Bitdi o sâ‘atdeki nevrüz idi
Vaqt-i şafâ-bağş u¹⁹ dil-fürüz idi
Hâşr ola yürür idi nebât-ı arz
Kalka yürürdi yine sâdât-ı arz
Ber-çaraf olmışdı ğadâb-ı şitâ
Cennet olayordu bu dâr-ı fenâ
Zâhir olup ğonceleri güllerün
Açılıyordu dili bülbüllerün
- 5 Tâze ğazeller diyüp erbâb-ı ‘aşk
Söyler idi her biri âdâb²⁰-ı ‘aşk
Eyleyüp hânelerinde karar
Serv-i dil-ârâlar olırdı kenâr
‘Āşık ile başladı dilber yine
Gâh²¹ Tuna gâhî Yana seyrine
Hâk budur İstanbul’a beşzer Budun
Belki degül şivede andan²² bu dūn
Peşte yakasın Ğalağa dir gören
Belki bu yigdür ğalata düşme sen
- 10 Şuyı anuğ şüre içi şürdur
Bunuğ içi hūr u taşî nürdur
Şânki güzellerle muşavver kitâb
Cedvel aña nehr-i Tuna içre âb

---

19 u] -S

20 âdâb] erbâb S

21 Gâh] gâhî A

22 andan] ender S

- Ol Tınası ğod bunun āb-ı ğayāt
Hızr gibi basduğı yir ğadravāt
Nı met-i dünyā vü simāt-ı felek
Mā'idedür şānki içinde semek
Belki felekdür semegi burc-ı hūt
Kim felegün olmaz aña ğūti kūt
15 Ya felege oldu bu şān kehkeşān
Burc-ı esed ğal' a yanında hemān
Ēal' a²³ derinde ya bu cārī ğulı
Düzmiş alay düşmene virmez yolu
Ēullarınun her biri bir şirdür
Leşkeri taburına zencirdür
Ol yaneler kim aña olmaz mişāl
Bursa ile Ēaplıca aña pāymāl
Her yiri bir cennet-i me'vā anuğ
Kevşer ile ğavzı temāşā anuğ
20 Şānki deñiz māliki her dil-beri
Ādemi dīvāne ider ol perī
Ābī gibi taşa uranlar serin
Anda ğucar dilber-i sīmin-berin
Şuya batup çıksa o meh ursa berĒ
Ēavzı olur 'aynı ile ğarb u şarĒ
Hep şuları lem' a-i didārdur
Ēavzları maĒla' -ı envārdur
Anlara talsa o yirün dilberi
'Ālem-i ervāğa döner her yiri
25 Seyre varan ehl-i dile 'arz ider
Her biri bir taḅ' la muşavver şeker²⁴
Şuya batar görse şeker ğandini²⁵
'Āşık-ı pür-ğam yitürür kendini²⁶

23 Ēal' a | Ēıla A

24 Her biri bir taḅ' la muşavver şeker] Her biri bir taḅ' ile didār ider S

25 ğandini] ğāndeyi S

26 kendini] kendüyi S

- Cānı olup ğarķa-i baħr-i fenā
Derd ile gird-āba döner ħavz aña
Sīne döger aĝlar aña mevc-i āb
Ķandadur ol meh diyü eyler ŗitāb
Ķavzına dirsem yiridür kim felek
Anuñ içi toptolı ħür u melek
- 30 Āyinedür ābı ki   ālem-nümā
Hep görünür sākin arz u semā
Diķķat ile seyr iden ehl-i fūnūn
Dilberi yūnus ŗanur ol ħavzı nūn
Ŗuda yüzer ŗanma ki²⁷ ol āftāb
Anı el üstinde tutar mevc-i āb
Ķavza giren yāri ile kām-rān
Bir yaķadan baŗ çıķarurlar hemān
Yüzünü sürer orada pāyına
Dāyireden çıķmaz ol ammā²⁸ yine
- 35 Ķahveye varsañ ŗu   arā mecma   ı
Medrese görseñ fużalā mecma   ı
  Ālimi tūŗi-i ŗeker-ĥā anuñ
Ŗā   iri bir bülbül-i gūyā anuñ
Söyleseler sözlere āb-ı ĥayāt
Zulmet-i cehli giderür her nikāt
Diñleseler sözden idüp intiķāl
Ma   nā-i rengin iderler ĥayāl
İrmez anuñ bāĝına bāĝ-ı İrem
Ķoncesi urmaz güli yanında dem
- 40 Ķal   ası dimez felege çün kelek
Dilberi yanında görünmez melek
Ortaya almıŗ o güli gülsitān
Cām-ı ŗafāyı nitekim dilberān
Ķānelere tıptolı ĝilmān u ħür
Cennete var beyti yanında kuŗūr

---

27 ki] -33

28 ammā] ammā o 33

Kaynakça

- Akkuş, Metin, “Şehrengiz”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, C.: 8, İstanbul 1998.
- Akkuş, Metin, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1987.
- Çavuşoğlu, Mehmed, Taşlıcalı Dukakin-zâde Yahya Bey’in İstanbul Şehr-engizi, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: XVII, Ağustos 1969.
- Çiftçi, Hasan, “Fars Edebiyatında Şehrâşûb I”, *Nüsha*, S.: 7, Yıl: 2002.
- David, Geza - Denknalbant, Ayşe, “Macaristan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara 2003.
- David, Geza, “Budin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul 1992.
- Eliot, T. S., *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1983.
- Eren, Aysun, *Defterdâr-zâde Ahmed Cemâli’nin Metâli’-i Cemâli ve Şehr-engiz-i İstanbul Adlı Eserleri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012.
- Karaismailoğlu, Adnan, “Türk ve Fars Edebiyatlarında Şehr-engizler”, *Millî Kültür*, S. 62, Eylül 1988.
- Levend, Ağah Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
- Levend, Ağah Sırrı, *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1957.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, OSEDAM, Cilt: 2, İstanbul 2017.
- Turan, Selami, “Mihri Hatun Divanı’nda Şehir Methiyesine Bir Örnek: Lâdik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/10 Winter 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 2, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Vücûdî, *Hayâl u Yâr*, (Haz. Yaşar Aydemir), Birleşik Yayınları, Ankara 2007.
- Yılmaz, Mehmet Emin ve Günel, Gökçe, “Sâhibü’l-Hayr’at Makbûl (Sokollu) Mustafa Paşa”, *OTAM*, 38/Güz 2015.